

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE

w Warszawie



WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LX

2008



WARSZAWA 2008 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LX

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski,
mgr Katarzyna Watemborska, doc. dr hab. Teresa Węgrzynowicz

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka,
Jacek Andrzejowski, Katarzyna Czarnecka, Ulla Lund Hansen, Henriette Lyngstrøm, Tomasz Samojlik

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: malowany pucharek szklany
z Zaborowa, pow. warszawski zachodni. Rys. P. Holub

Cover picture: enamel-painted glass beaker
from Zaborów, distr. Warszawa Zachód. Drawn by P. Holub

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2008

© Autorzy, 2008

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego



Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>
Price list, list of PMA publications and contents of PMA periodicals: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LX

SPIS TREŚCI

Contents

Wojciech Brzeziński, Dzień dzisiejszy i perspektywy Państwowego Muzeum Archeologicznego Present and Future Perspectives of the State Archeological Museum	3
ROZPRAWY	
Maria Krąkowska, Spuścizna Erazma Majewskiego w Pracowni Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. W 150. rocznicę urodzin Erazma Majewskiego (1858–1922) The Legacy of Erazm Majewski (1858–1922) in the Documentations Department of the State Archaeological Museum in Warsaw. On His 150 th Birthday Anniversary	9
Marek Florek, Cmentarzyska kultury pucharów lejkowatych na Wyżynie sandomierskiej. Historia i stan badań Cemeteries of the Funnel Beaker Culture (TRB) in Sandomierz Upland. History and State of Research	97
MISCELLANEA	
Dorota Słowińska, Katarzyna Dejrowska, Ulla Lund Hansen, A Roman Painted Glass Beaker from a Przeworsk Culture Cemetery at Zaborów, Western Mazowsze Malowany puchar szklany z cmentarzyska kultury przeworskiej w Zaborowie na zachodnim Mazowszu	125
Jacek Andrzejowski, Andrzej Przychodni, <i>Terra sigillata</i> z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Jartyporach na zachodnim Podlasiu <i>Terra Sigillata</i> from a Wielbark Culture Cemetery at Jartypory, Western Podlasie Region	161
Adam Cieśliński, Dariusz Wyczółkowski, Zapinka gąsienicowata z Tumian, pow. olsztyński. Problem zaniku kultury wielbarskiej nad Łyną A Caterpillar Brooch from Tumiany, distr. Olsztyn. The Decline of the Wielbark Culture on the Łyna River	179
Henriette Lyngstrøm, Technologia produkcji żelaza i wyrób noży żelaznych na terenie Danii od 500 r. przed Chr. do 1000 r. po Chr. Iron Technology and Iron Knives Found in Denmark, 500 BC – AD 1000	189
MATERIAŁY	
Adam Kulesza, Ceramiczne materiały neolityczne ze stanowiska IA w Strzyżowie, pow. hrubieszowski A Neolithic Ceramic Assemblage from Strzyżów, site IA, distr. Hrubieszów	197
Mirosława Andrzejowska, Stanowisko ze schyłku epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza w Dziecinowie, pow. otwocki Late Bronze and Early Iron Age Site at Dziecinów, distr. Otwock	225
Łukasz Maurycy Stanaśzek, Analiza antropologiczna materiału kostnego z cmentarzyska w Dziecinowie, pow. otwocki Anthropological Analysis of Bone from the Cemetery at Dziecinów, distr. Otwock	321

Tomasz P u r o w s k i, Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorszewski A Fortified Settlement of West Balt Barrow Culture from the Early Iron Age at Tarławki, distr. Węgorzewo	335
Dariusz K r a s n o d ę b s k i, Marek D u l i n i c z, Tomasz S a m o j l i k, Hanna O l c z a k, Bogumiła J ę d r z e j e w s k a, Cmentarzysko ciałopalne kultury wielbarskiej w uroczysku Wielka Kletna (Białowieski Park Narodowy, woj. podlaskie) A Cremation Cemetery of the Wielbark Culture in Kletna Range (Białowieża National Park, Podlasie Province)	361
OD REDAKCJI	
Zasady opracowania tekstów do publikacji w „Wiadomościach Archeologicznych”	377
WYKAZ SKRÓTÓW	381

ŁUKASZ MAURZYCY STANASZEK

ANALIZA ANTROPOLOGICZNA MATERIAŁU KOSTNEGO Z CMENTARZYSKA W DZIECINOWIE, POW. OTWOCKI

ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF BONE FROM THE CEMETERY AT DZIECINÓW, DISTR. OTWOCK

Kości ludzkie będące przedmiotem analizy antropologicznej pochodzą z badań archeologicznych przeprowadzonych przez mgr Mirosławę Andrzejowską z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (dalej PMA) w latach 1999–2001 na cmentarzysku ciałopalnym w Dziecinowie, gm. Sobienie Jeziory, w pow. otwockim. Większość pochówków, datowanych na wczesną epokę żelaza, zaliczana jest do kultury grobów kloszowych, a kilka do kultury pomorskiej¹.

W opracowaniu ciałopalnego materiału kostnego wykorzystano ogólnie przyjęte założenia metodyczne, jak również niektóre spostrzeżenia badawcze, wynikające z analiz poszczególnych cmentarzysk (J. E. Buikstra, D. H. Ubelaker 1994, s. 95–106; T. Dzierżykray-Rogalski 1960; 1968; J. Gładkowska-Rzeczycka 1972; 1974; J. Piontek 1996, s. 188–198; M. Pyżuk 2004, s. 33–48; Ł. M. Stanaszek 2005, s. 235–239; J. Strzałko, J. Piontek, A. Malinowski 1973; 1974; J. Szydłowski 1974; D. H. Ubelaker 1978, s. 33–36).

Podstawowym zadaniem niniejszej analizy było oszacowanie płci i wieku zmarłych, rekonstrukcja ich przyżyciowej wysokości ciała, a także zarejestrowanie wszystkich zmian patologicznych (anomalii), pozostawiających widoczne ślady na kościach. W tym celu spośród ogółu materiału kostnego odseparowano diagnostycz-

ne fragmenty szkieletu, ułatwiające wnioskowanie. Ponadto odnotowano wszystkie informacje dodatkowe (tj. masa, stan zachowania, barwa i stopień przepalenia kości, liczba osobników, czy też współwystępowanie kości zwierzęcych), które mogłyby być pomocne w zrekonstruowaniu panujących wówczas zwyczajów pogrzebowych. Niemożliwe było niestety, głównie z powodu naruszenia większości obiektów, zbadanie pierwotnego układu kości w grobach.

Oznacząc płeć osobników, szczególną uwagę zwrócono na opisowe i metryczne cechy różnicujące, połączone z tzw. ogólnym wrażeniem morfologicznym (por. G. Acsádi, J. Nemeskéri 1970; T. Dzierżykray-Rogalski 1968, s. 631; J. Piontek 1996, s. 127–141; J. Strzałko, M. Henneberg 1975). Przede wszystkim dotyczyło to cechonośnych kości czaszki i miednicy, w których dymorfizm płciowy przejawia się w największym stopniu. Niekiedy posilkowano się pomiarami metrycznymi grubości lub/i średnicy poszczególnych kości szkieletu postkranialnego i czaszki, jak również analizą masy kości. Zawsze jednak określenia płci zmarłych obarczone były znacznie większym błędem niż oznaczenia ich wieku. Wynika to z faktu, iż w budowie ciała cechy męskie i żeńskie mogą wyrażać się z różną intensywnością u obu płci, co ma związek z zaburzeniami równowagi hormonalnej (por. A. Malinowski 1974, s. 11–12; J. Piontek 1996; J. Strzałko, J. Piontek, A. Malinowski 1973, s. 184). Oznaczenia płci winny być zatem traktowane jedynie jako prawdopodobne, a większe wątpliwości wyrażono znakami zapytania.

¹ M. Andrzejowska, *Stanowisko ze schyłku epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza w Dziecinowie, pow. otwocki*, w tym tomie „Wiadomości Archeologiczne”.

Określenie przybliżonego wieku osobników w chwili śmierci dokonano na podstawie kompleksowej (wieloczękowej) analizy zmian zachodzących w ukształtowaniu poszczególnych cech morfologicznych kości i zębów. Przede wszystkim zwrócono więc uwagę na stopień obliteracji szwów czaszkowych, ogólny stan skostnienia szkieletu, zmiany chorobowe układu kostnego (tj. zwyrodnienia w obrębie kręgosłupa), stopień zwartości struktury gąbczastej i grubość ścian kanałów jam szpikowych w nasadach bliższych kości długich (*femur*, *humerus*), a także na zaawansowanie procesów inwolucyjnych w obrębie spojenia łonowego (por. G. Acsádi, J. Nemeskéri 1970; J. Piontek 1996, s. 142–172; T. W. Todd 1921). Gdy zachowały się korony zębowe badano głównie przebieg i nasilenie starcia ich powierzchni żujących (C. O. Lovejoy 1985; J. Piontek 1996, s. 169–172) oraz kolejność wyżynania poszczególnych zębów mlecznych i stałych (D. H. Ubelaker 1978, s. 112–113) we wczesnych fazach ontogenezy. Ponadto przeanalizowano stopień uformowania zawiązków, grubość ścian zębów, jak również ukształtowanie korzeni.

Przy ocenie wieku osobników wprowadzono podział na kategorie, odpowiadające przybliżonym okresom rozwojowym człowieka: *fetus* – okres płodowy, *infans I* – wczesne dzieciństwo (od urodzenia do 6–7 roku życia), *infans II* – późne dzieciństwo (od 6–7 do 12–14 r. ż.), *iuuenis* – wiek młodzieńczy (od 12–14 do 20–22 r. ż.), *adultus* – wiek dorosły (od 20–22 do 30–35 r. ż.), *maturus* – wiek dojrzały (od 30–35 do 50–55 r. ż.), *senilis* – wiek starczy (powyżej 55 r. ż.). W sytuacjach, gdy było to możliwe dokonano dokładniejszych oznaczeń w ramach poszczególnych kategorii (np. wczesny *adultus* – ok. 20–25 r. ż.) lub też utworzono precyzyjniejsze kategorie pośrednie (np. *adultus/maturus*). W przypadku materiału mało diagnostycznego wiek zmarłego określano mniej dokładnie, rozszerzając go na dwie kategorie (np. *adultus–maturus*) lub używając określeń ogólnych (np. osobnik dorosły/niedorosły).

Odtwarzając przyżyciową wysokość ciała osobników uwzględniono stopień kurczenia się kości w procesie kremacji oraz zależność pomiędzy wielkością nasad niektórych kości długich (*femur*, *humerus*, *radius*) a ich długością. Określenie przybliżonego wzrostu dokonano na podstawie schematów przeliczeniowych stworzonych przez antropologów poznańskich (por. J. Strzałko, J. Piontek, A. Malinowski 1972, s. 285; 1974, s. 37), które oparto na tablicach opracowanych dla materiałów niespalonych (M. Trotter, G. C. Gleser 1952).

Ze względu na rozdrobnienie materiału, określenie zmian patologicznych (chorobowych) układu kostnego

ograniczyło się do badań makroskopowych głównie zmian zwyrodnieniowo-zniekształcających (szczególnie widocznych w obrębie kręgosłupa), możliwych do uchwycenia nawet po niszczącym procesie kremacji.

Ocena stopnia przepalenia materiałów kostnych z Dziecinowa została uproszczona. W miejsce stosowanych zwykle 5-stopniowych skal liczbowych (por. A. Malinowski 1974, s. 10; J. Gładkowska-Rzeczycka 1972) wprowadzono określenia słowne, oddające ogólny charakter przepalenia kości, a przez to dające się łatwiej wydzielić: *słaby* (częściowe przepalenie lub nadpalenie; kości słabo popękane, niezbyt odkształcone i skurczone; popielato-czarne zabarwienie i silnie oczerzona okostna), *średni* (silniejsze spękanie i odkształcenia termiczne; zabarwienie szaro-popielate) i *silny stopień przepalenia* (znaczne spękanie i odkształcenia; kruche i niewielkie fragmenty kości o zabarwieniu kremowo-białym; całkowity zanik składników organicznych). W opisie barwy kości uwzględniono przebarwienia, będące następstwem ich zalegania w określonych warunkach, np. sąsiedztwie zabytków metalowych.

* * *

Materiały kostne z badań w latach 1999 i 2000 zostały przekazane do Pracowni Antropologicznej PMA, gdzie dokonano ich pierwszego przeglądu. Kości z niektórych obiektów rozdzielono wówczas na poszczególne partie szkieletu i osobno zapakowano. Nieliczne wstępne oznaczenia wykonane wówczas przez A. Wiercińską nie zostały wykorzystane w niniejszym opracowaniu.

W wyniku przeprowadzonej analizy całości materiału oznaczono, pod względem płci lub/i wieku, szczątki przynajmniej 64 osób (Tab. 1).

Podstawę dalszych badań antropologicznych i statystycznych stanowią szczątki 46 osób, pochodzące z w miarę dobrze zachowanych grobów i ze skupiska A, zawierającego resztki zniszczonego grobu. Wątpliwości interpretacyjne dotyczyły kości czterech niedorosłych osobników, zebranych wokół naczyń i popielnic w obiekcie 2 (Tab. 1, poz. 5, 9, 10, 11), a także szczątków dwóch osobników (*adultus* i środkowy *infans I*) z osuwiska grobu 1 (Tab. 1, poz. 2). Ponieważ nie można było jednoznacznie ustalić liczby zmarłych pochowanych w tych grobach, w analizach uwzględniono jedynie osobniki niebudzące większych zastrzeżeń. Ponadto dalszymi badaniami nie objęto pozostałości kostnych około 12 osobników, zebranych luźno w wykopach (w warstwie ornej i żółtym piasku). Brak wyraźnego kontekstu archeologicznego, spowodowany całkowitym zniszczeniem grobów, uniemożliwił pełne wnioskowanie doty-

Tab. 1. Dziecinów, pow. Otwock. Zestawienie szczątków kostnych z cmentarzyska (s. 323–331)

Table 1. Dziecinów, distr. Otwock. Bone remains from the cemetery (p. 323–331)

Lp.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalania	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
1	grób 1 (popielnica 1)	2389	silny	wczesny <i>maturus</i>	♂	171-175 (wysoki)	kości ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; częściowa obliteracja <i>pars obliqua suturae sigittalis</i>), w tym łuska potyliczna (dość silnie wyrażona guzowatość potyliczna zewn.); piramida skalista k. skroniowej prawej (średnia); uszkodzony wyrostek sutkowy k. skroniowej (dobrze urzeźbiony, wystający); prawy wyrostek jarzmowy k. czolowej z krótkim odcinkiem górnej krawędzi oczodołu (zaokrąglona; kresa skroniowa wyraźna); fr. żuchwy i szczęki (zębodoły dość duże); trzony k. długich (w tym <i>tibia</i> z ostrą krawędzią przednią); głowa k. ramieniowej (średn. ok. 38 mm); 1 fr. głowy k. promieniowej (średn. dość duża); wyrostek łokciowy (duży); wydrążenie stawowe łopatką (szer. ok. 27 mm); paliczki (delikatne; zakończony proces osyfikacji)	29 korzeni zębów stałych (średnie, w pełni uformowane)	materiał niejednoznaczny morfologicznie o cechach żeńskich i męskich (w niewielkiej przewadze); nieznaczne spłaszczenie oraz niewielkie zmiany osteofityczne na brzegach trzonu kręgu lędźwiowego
							k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; szwy obustronnie otwarte o wyraźnym ząbkowaniu), w tym 1 fr. górnej krawędzi lewego oczodołu (delikatna) z wyrostkiem jarzmowym (mały, gracylny); wyrostek jarzmowy k. skroniowej lewej (mały, gracylny); fr. trzonu i gąszi żuchwy z wyrostkiem kłykciowym (średn. ok. 15,5 mm); trzony k. długich (cienkie ściany kanałów jam szpikowych, gracylne)	-	wszystkie k. gracylne, małe
2	grób 1 (wybierzyśko)	476,6	silny	wczesny <i>infans I</i>	-	-	2 fr. k. skroniowych z okolicy początków jarzmowych (małe, delikatne); wyrostek czolowy prawej k. jarzmowej (delikatny, z nieznanym guzkiem brzeżnym, szer. 10 mm); trzony k. długich (w tym proksymalna część trzonu k. udowej z krętarzem mniejszym – wyraźna kresa chropawa; urzeźbienie średnie)	-	kilka fr. k. płaskich ze sklepienia czaszki i trzonów k. długich może należeć do osobnika dorosłego, zidentyfikowanego w popielnicy 1; na różnych k. ślady zielonych przebarwień
							k. ze sklepienia czaszki (b. cienkie, gracylne); lewy wyrostek kłykciowy żuchwy (b. mały); fr. kręgow i trzonów żeber (małe); trzony k. długich (małe, niezosyfikowane)	-	wszystkie k. gracylne, małe
3	grób 2	721,2	silny	środkowy <i>infans I</i>	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); część lewego oczodołu, tj. wyrostek jarzmowy k. czolowej z wyrostkiem czolowym k. jarzmowej (oczodoł mały; brzeg delikatny); część skalista k. skroniowej prawej (mała, gracylna); wyrostek zębodołowy szczęki z podniebieniem kostnym (zębodoły drobne, małe); fr. trzonu i prawy wyrostek kłykciowy żuchwy (nieskostniała głowa); wydrążenie stawowe łopatką (nieokostnienia); trzony k. długich (gracylne, niezosyfikowane)	-	wszystkie k. gracylne, małe
							2 części skaliste k. skroniowych (średnie); trzpeka (nieskostniała); 1 fr. trzonu i nasady k. piszczałowej (niezosyfikowana); głowa k. udowej (średn. 33 mm); nasada dystalna k. ramieniowej (zosyfikowana)	korona zęba stałego trzonowego M1 i 2 fr. jego korzenia (brak starcia pow. żującej)	wszystkie k. słabo urzeźbione, małe
3	grób 2	721,2	silny	<i>maturus</i>	♀?	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, słabo urzeźbione; szwy częściowo zobliterowane); piramida skalista k. skroniowej lewej (średnia); 2 wyrostki sutkowe k. skroniowych (wystające, ale małe); wyrostek czolowy prawej k. jarzmowej (mały szer. 7,8 mm); prawy wyrostek kłykciowy żuchwy (uszkodzony; średn. ok. 15 mm); fr. kręgow; w tym ząb <i>axisa</i> (dość mały, grub. 10 mm); trzony k. długich (w tym <i>tibia</i> z ostrą krawędzią przednią, niezbyt silnie urzeźbione); fr. głowy k. ramieniowej (średnie)	-	materiał niejednoznaczny morfologicznie o cechach żeńskich (w przewadze) i męskich; trzony kręgow szczytnych nieznacznie spłaszczone; zmiany na pow. trzonu pierwszego kręgu krzyżowego (nacieki kostne); zmiany pow. stawowych paliczek
							k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; szwy obustronnie otwarte, wyraźne); fr. kręgow i trzonów żeber (małe); trzony k. długich (małe średn.); cienkie ściany kanałów jam szpikowych	-	wszystkie k. gracylne, małe; na części trzonów k. długich pomarańczowo-beżowe przebarwienia

Lp.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalania	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
4	grób 3	2,3	silny	niedorosły (?)	-	-	trzony k. długich (małe; cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	-	materiał mało diagnostyczny
5	obiekt 2 (powierzchnia)	11,5	silny	dorosły	-	-	k. ze sklepienia czaszki; trzony k. długich (niezbyt duże; dość grube ściany kanałów jam szpikowych)	-	k. mało diagnostyczne, zdekompletowane; wielkość k. wskazuje na wiek dorosły
6	obiekt 2 (popielnica 1)	520,9	silny	późny <i>adultus</i>	♀	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; szwy częściowo zobliterowane); lewy wyrostek jarzmowy k. czolowej (gracylny, brzeg oczodołu delikatny); 1 fr. górnej krawędzi oczodołu (delikatna, ostra); wyrostek sutkowaty prawy (mały, ale wystający); 2 wyrostki czolowe k. jarzmowych (delikatne, z guzkami brzeżnymi); 2 części skaliste (dość duże, ale niezbyt masywne); 1 fr. prawej k. skroniowej z okolicy pow. stawowej dla stawu skroniowo-żuchwowego i wyrostka jarzmowego (delikatny); fr. zuchwy, tj. okolica prawego kąta (przyczepy mięśniowe średnie), lewy wyrostek kłyckiowy (niewielki, uszkodzony) i część trzonu z okolicy siekaczy (zębodoły małe); trzony k. długich (w tym <i>tibia</i> z ostrą krawędzią przednią, <i>femur</i> z niezbyt silną kresą chropawą; średnio urzeźbione); nasada dystalna k. ramieniowej i proksymalna k. piszczelowej (w pełni zakończony proces osyfikacji; istota gąbczasta zwarta); paliczek bliższy ręki (zakończony proces kostnienia)	2 korzenie zębów stałych (w pełni uformowane)	k. średnio urzeźbione, dość gracylne; na niektórych brązowe przebarwienia
7	obiekt 2 (przy popielnicy 1)	3,3	silny	dorosły	-	-	k. płaska ze sklepienia czaszki (gracylna); trzony k. długich (ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości)	-	k. mało diagnostyczne; stopień przepalenia, barwa i morfologia wskazują, że pochodzą z popielnicy 1
8	obiekt 2 (popielnica 2)	932,2	silny	<i>adultus</i>	♀	> 165 (b. wysoki)	k. ze sklepienia czaszki (dość masywne; szwy jednostronnie otwarte, m.in. <i>sutura sagittalis</i>), w tym łuska ptyliczna (kresa karkowa dość wyraźna); lewy wyrostek jarzmowy k. czolowej (delikatny; ostra krawędź oczodołu); 2 części skaliste (średnie, gracylne); 1 fr. prawej k. skroniowej z okolicy otworu słuchowego zewn. i wyrostka sutkowatego (mały, słabo wystający); fr. trzonu zuchwy (zębodoły małe); 1 fr. kręgu obrotowego (grub. zęba 8,6 mm); trzony k. długich (w tym <i>tibia</i> z ostrą krawędzią przednią, <i>femur</i> ze słabo wyrażoną kresą chropawą; średnio urzeźbione, dość duże); 2 głowy k. ramieniowych (uszkodzone, dość zwarta istota gąbczasta, średn. ok. 40 mm); 1 fr. lewej kości piętowej (zosyfikowana)	1 fr. korony i 20 korzeni zębów stałych (niezbyt duże, w pełni uformowane)	k. średnio urzeźbione, ale większość cech wskazuje na płeć żeńską; nieznacznie splaszczony trzon kręgu pierświowego
9	obiekt 2 (między popielnicami 1 i 2)	0,8	silny	<i>fetus / infans I</i>	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); część skalista k. skroniowej (mała); trzony k. długich (małe; cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	-	wszystkie k. gracylne, małe
10	obiekt 2 (między popielnicą 2 i naczyniem 3)	1	silny	niedorosły (<i>infans II</i>)	-	-	k. płaska ze sklepienia czaszki (gracylna, mała), trzony k. długich (gracylne)	-	k. niezbyt diagnostyczne, prawdopodobnie dziecka z popielnicy 2
11	obiekt 2 (górną warstwą wypełniska naczynia 3)	1,3	silny	niedorosły (?)	-	-	trzony k. długich (b. małe; cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	-	k. mało diagnostyczne
							trzony k. długich (gracylne; cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	-	k. mało diagnostyczne

Lp.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalania	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
12	obiekt 2 (popielnica 4)	1132,1	silny	<i>adultus</i> (25–35)	♀	160–164 (wysoki)	k. ze sklepienia czaszki (gracylne, cienkie; szwy wyraźne, otwarte), w tym łuska potyliczna (kresa karkowa słaba); wyrostek czolowy prawej k. jarzmowej (delikatny, bez guzka brzożnego, szer. 8,6 mm; brzeg oczodołu gracylny); 2 części skaliste obydwu k. skroniowych (smukłe, gracylne); fr. wyrostka zębodołowego szczęki (zębodoły małe, drobne); fr. trzonu żuchwy (m.in. z okolicy kolca bródkowego; zębodoły małe, drobne; wyrznięte M ₁); lewa gałąź żuchwy (brak wyrostka dziobatego; średn. wyrostka kłykciowego 18 mm; kąty żuchwy żeńskie, słabo urzeźbione); uszkodzony wyrostek kłykciowy żuchwy prawy (średn. ok. 17 mm); 1 fr. kręgu obrotowego (ząb delikatny, zosyfikowany, grub. 9,4 mm); głowa k. promieniowej (średn. 18 mm; zakończony proces osyfikacji); k. śródrcza i śródstopia; paliczki (smukłe, nieduże)	40 korzeni zębów stałych (nieduże, w pełni uformowane)	k. niezbyt duże, słabo urzeźbione; ślady zielonych przebarwień na k. płaskich sklepienia czaszki, głowie k. ramiennej, k. strzałkowej i paliczkach
13	obiekt 2 (przy popielnicy 4)	1,8	silny	niedorosły (<i>infans II</i>)	–	–	k. ze sklepienia czaszki (gracylne, cienkie); trzony i fr. nasad proksymalnych k. długich (małe)	–	k. mało diagnostyczne
14	obiekt 2 (między naczyniem 3 i popielnicą 4)	0,6	silny	niedorosły (?)	–	–	trzony k. długich (gracylne, małe)	–	k. mało diagnostyczne
15	obiekt 2 (popielnica 5)	736,9	średni	<i>iuvenis</i> (14–15)	♀?	150–154 (niski)	k. ze sklepienia czaszki (gracylne, cienkie; szwy otwarte); oba wyrostki jarzmowe k. czolowej (małe, delikatne) z częścią krawędzi oczodołów (gracylne, ostre); k. jarzmowa z okolicy brzożu oczodołu (delikatny, ostry); wyrostek jarzmowy prawej k. skroniowej (delikatny, mały); 2 części skaliste obydwu k. skroniowych (smukłe, dość duże); wyrostek zębodołowy szczęki, w tym 1 fr. z prawą częścią otworu gruszkowatego (mały, delikatny; zębodoły małe, drobne); fr. trzonu żuchwy; w tym okolica kąta żuchwy (przyczepy mięśniowe słabe; zębodoły małe, drobne); uszkodzony wyrostek kłykciowy żuchwy prawy (mały); fr. kręgow. w tym: <i>axis</i> – ząb delikatny, uszkodzony; niedokostnienia na trzonach; panewka stawowa miednicy (średn. ok. 40 mm); 2 rzepki (zosyfikowane); fr. nasad dystalnych k. udowych z niedokostnieniami na trzonach; 2 głowy k. udowych (średn. ok. 35 mm, niezrośnięte z trzonami); 2 głowy k. ramieniowych (uszkodzone, nieduże, niezrośnięte z trzonami); głowa k. promieniowej (średn. ok. 15 mm, nieskostniała); nasady proksymalne k. piszczelowych (nieskostniałe); nasada dystalna k. ramiennej (skostniała); k. skokowa i piętowa lewa (nieskostniała); nasada proksymalna k. śródrcza (nieskostniała z trzonem); paliczki (niedokostnienia w obrębie nasad bliższych)	1 fr. korony zęba stałego, trzonowego (brak starcia pow. żującej); 26 korzeni zębów stałych (małe, całkowicie uformowane)	szkielet nie w pełni skostniały; k. niezbyt duże, słabo urzeźbione; zielone przebarwienia na k. ramieniowej, brzożowo/czerwona na k. płaskich ze sklepienia czaszki, popielate na koronie zębowej
16	obiekt 2 (popielnica 6)	804,5	średni	wczesny <i>iuvenis</i>	♀?	150–154 (niski)	k. ze sklepienia czaszki (gracylne, cienkie; szwy otwarte); 2 części skaliste obu k. skroniowych (nieduże); fr. wyrostka zębodołowego szczęki (zębodoły małe, drobne); fr. trzonu żuchwy (w tym z okolicy kolca bródkowego; zębodoły nieduże); trzony żeber (małe); fr. kręgow. (w tym <i>axis</i> z małym, skostniałym zębem o grub. 7,8 mm; niedokostnienia na pow. trzonów); nasada proksymalna k. udowej (szyjka nieskostniała z głową; średn. głowy ok. 35 mm, szyjki ok. 21 mm); paliczki (małe, gracylne; nasady nieskostniałe z trzonami)	korona zęba stałego przedtrzonowego P ₃ (brak starcia pow. żującej); 30 korzeni zębów stałych (małe, częściowo w pełni uformowane)	szkielet nie w pełni skostniały; k. niezbyt duże, słabo urzeźbione; ślady zielonych przebarwień na k. płaskich sklepienia czaszki i kręgu obrotowym
				<i>fetus/infans I</i>	–	–	k. ze sklepienia czaszki (b. cienkie, gracylne); gałąź żuchwy lewa (b. mała, nieskostniała głowa); wyrostek kłykciowy żuchwy prawy (mały); trzon żuchwy z okolicy kolca bródkowego (tłuk mały, infantylny); trzony żeber (małe); trzony k. długich (małe; cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	–	wszystkie k. gracylne, małe

Lp.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalania	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
17	obiekt 2 (przy popielnicy 6)	0,1	silny	niedorosły (?)	-	-	trzony k. długich (gracjalne, małe) k. ze sklepienia czaszki (grub. średnia; szwy częściowo zobliterowane), w tym czolowa z okolicy górnej krawędzi prawego oczodołu (brzeg oczodołu zaokrąglony; silna kresa skroniowa; łuk nadoczodołowy wypukły; okolica gładzyski wydłużona; brak guzów czolowych), łuska potyliczna (kresa karkowa wyraźna, guzowatość potyliczna zewn. dobrze zaznaczona); wyrostek jarzmowy k. czolowej lewej (brzeg oczodołu zaokrąglony; silna kresa skroniowa); 2 k. jarzmowe (wyrostki czolowe z guzkami brzeżnymi; szer. d. 11,1 mm, s. 10,5 mm); wyrostek jarzmowy lewej k. skroniowej (dość delikatny); 2 części skaliste k. skroniowych (średnie); wyrostek zębodołowy szczęki z podniebieniem kostnym (głębokie; zębodoły dość duże); 2 gałęzie żuchwy (wyrostki kłykciowe o średn. ok. 18 mm); k. piszczelowa z ostrą krawędzią przednią; k. udowa z wyraźną kresą chropawą; fr. łopatek (wydłużenie stawowe łopatki o szer. ok. 23,1 mm); nasada proksymalna k. piszczelowej (istota gąbczasta rozrzedzona); fr. głów k. ramiennych i udowych (zwarta istota gąbczasta, duże średnice; w pełni zakończony proces kostnienia); głowa k. promieniowej (średn. ok. 20 mm); k. śródreżca, śródstopia i paliczek (zosyfkowane)		k. mało diagnostyczne
18	obiekt 2 (popielnica 7)	1645,3	silny	<i>adultus / maturus</i>	♂	171-175 (wysoki)		27 korzeni zębów stałych (duże, w pełni uformowane)	wszystkie kości dość masywne i dobrze urzeźbione z wyraźnie zaznaczonymi męskimi cechami płciowymi; zmiany osteofityczne na brzegach trzonów kręgow szyjnych i lędźwiowych; nieznaczne spłaszczenie trzonów kręgow
19	obiekt 2 (popielnica 8)	605	silny	<i>infans II</i> (ok. 10)	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracjalne, szwy obustronnie otwarte), w tym 1 fr. k. czolowej z okolicy górnej krawędzi prawego oczodołu (gracjalna, łuk nadoczodołowy wypukły); 2 piramidy skaliste k. skroniowych (średnie, delikatne); trzony żeber (nie duże); żąb kręgu obrotowego (nie w pełni zosyfkowany); trzony k. długich (gracjalne, małe średn.; cienkie ściany kanałów jam szpikowych); 1 fr. głowy k. udowej (średn. > 28 mm; liczne niedokostnienia); k. śródreżca, śródstopia i paliczek (niezosyfkowane)	3 fr. korzeni zębów stałych M ₁ , 1-2x P ₁ (brak starcia pow. żujących); 42 fr. korzeni zębów stałych (niezbyt duże, nie w pełni uformowane)	
20	obiekt 2 (popielnica 9)	2162,6	silny	<i>adultus</i>	♀?	160-164 (wysoki)	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, ale dość silna kresa karkowa; szwy otwarte); 1 fr. górnej krawędzi lewego oczodołu z wyrostkiem jarzmowym (brzeg delikatny, ostry; kresa skroniowa słaba); 1 fr. górnej krawędzi prawego oczodołu (delikatny, ostry; kresa skroniowa słaba); wyrostek czolowy lewej k. jarzmowej (z guzkiem brzeżnym; szer. 11,3 mm); część skalista k. skroniowej prawej (niezbyt duża); 2 wyrostki sutkowate k. skroniowych (nie duże, wystające); 2 wyrostki sutkowate (wystające, ale nie duże); fr. wyrostka zębodołowego szczęki z częścią podniebienia kostnego (zębodoły małe, drobne; łuk niezbyt duży); fr. trzonu żuchwy (zębodoły małe, delikatne); 1 fr. z okolicy kąta żuchwy (wyróżnione M ₃ ; zębodoły małe, drobne); 2 wyrostki kłykciowe żuchwy (średn. ok. 15 mm); prawa k. łonowa ze spojeniem (nieznacznie zerodowane, wys. 38 mm); 1 fr. lewej k. łonowej z częścią spojenia łonowego (kął podłonowy łukowaty, żeński); głowa k. promieniowej (średn. ok. 19 mm); nasada proksymalna lewej k. ramiennej (średn. głowy ok. 40 mm; zakończony proces osyfikacji); wydłużenie stawowe łopatki (szer. ok. 25 mm); k. śródreżca, śródstopia i paliczek (delikatne, nie duże i w pełni skostniałe)	1 fr. korony zęba stałego P (brak starcia pow. żujących); 32 korzenie zębów stałych (nie duże, w pełni uformowane)	materiał niejednoznaczny morfologicznie o cechach żeńskich (w przeważeniu) i męskich; część masywniejszych k. może pochodzić z innego, zbliżonego wiekiem osobnika, ale nie stwierdzono dublujących się fr. szkieletu; nieznaczne zmiany osteofityczne oraz spłaszczenie trzonów kręgow; zielone przebarwienia na paliczkach, brzo-we, żelaziste na k. płaskich sklepienia czaszki; niektóre fr. trzonów k. długich są czerwonawe i zielonkawe
21	obiekt 2 (popielnica 10)	558	silny	<i>infans II</i>	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracjalne; szwy otwarte o wyraźnym ząbkowaniu); 2 piramidy skaliste k. skroniowych (średnie); 1 fr. wyrostka zębodołowego szczęki (uzębienie mleczno-stałe); fr. trzonu żuchwy oraz wyrostek kłykciowy prawy (średn. ok. 11,5 mm); 1 fr. kręgu obrotowego z zębem (mały, grub. 6,3 mm); trzony k. długich (delikatne, małe; cienkie ściany kanałów jam szpikowych); fr. nasad k. długich (niezrosnięte z trzonami)	9 korzeni zębów stałych, trzonowych (nieuformowane)	k. słabo urzeźbione, małe

Lp.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalenia	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
22	obiekt 6	924,3	silny	wczesny <i>adultus</i>	♀	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; szwy jednostronnie otwarte); prawy wyrostek jarzmowy k. czolowej z częścią górnej krawędzi oczodołu (delikatna, ostra; kresa skroniowa słaba); piramida skalista lewej k. skroniowej (niezbyt masywna); wyrostek zębodolowy szczęki (zębodoły drobne; tuk mały); fr. trzpek (gracylne); fr. głów k. udowej, ramieniowej i promieniowej (w pełni zakończony proces osyfikacji); wydrążenie stawowe łopatki (szer. 21,6 mm); paliczki (zakończony proces kostnienia)	-	k. słabo urzeźbione, gracylne; ślady zielonych przebarwień na k. płaskich ze sklepienia czaszki
23	obiekt 13	833,3	silny	wczesny <i>adultus</i>	♀	-	k. ze sklepienia czaszki (gracylne, niezbyt grube; szwy otwarte); 1 fr. górnej krawędzi oczodołu (ostra, gracylna); 2 wyrostki kłykciowe żuchwy (skostniałe; średn. ok. 15 mm); fr. głów k. udowej i ramieniowej (istota gąbczasta zwarta; zakończony proces osyfikacji); k. śródgarza, śródstopia i paliczki (zakończony proces kostnienia)	22 fr. korzeni zębów stałych (delikatne, małe, w pełni uformowane)	k. średnio urzeźbione, gracylne; na niektórych przebarwienia w postaci czarnych kropek
24	obiekt 14	1087,1	średni	wczesny <i>infans I</i>	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; szwy obustronnie otwarte); 1 fr. górnej krawędzi oczodołu (gracylna; oczodoł mały); wyrostek czolowy lewej k. jarzmowej (gracylny, mały); fr. trzonu żuchwy (tuk zębodolowy mały; zębodoły drobne); fr. nasad i trzonów k. długich (małe średn., cienkie ściany kanałów jam szpikowych); paliczki (małe, niezosyfikowane)	-	wszystkie k. gracylne, małe
24	obiekt 14	1087,1	średni	<i>adultus</i>	♀?	-	k. ze sklepienia czaszki (średnio masywne; częściowa obliteracja szwów); wyrostek czolowy k. jarzmowej prawej (delikatny; z niewielkim guzkiem brzożnym; szer. 11 mm); część skalista prawej k. skroniowej (niezbyt duża); 1 fr. wyrostka zębodolowego lewej k. szczęki z częścią podniebienia kostnego i łuku zębodolowego (nieduży); 1 fr. 1 zębra (małe); trzon k. piszczelowej (ostra krawędź przednia); paliczki (średnie, w pełni zakończony proces osyfikacji)	7 fr. korzeni zębów stałych (małe, uformowane)	k. słabo urzeźbione, gracylne i nieco jaśniejsze od szczątków drugiego osobnika; część o pomarańczowym zabarwieniu; zielone przebarwienia na k. sklepienia czaszki i trzonach k. długich
24	obiekt 14	1087,1	średni	<i>maturus</i>	♂?	-	k. ze sklepienia czaszki (średnio masywne); część skalista prawej k. skroniowej (dość duża); 2 k. skroniowe z okolicy początków wyrostków jarzmowych; prawy wyrostek kłykciowy żuchwy (masywny, dość duży); k. piszczelowa z zaokrągloną krawędzią przednią; część nasady proksymalnej k. promieniowej (zosyfikowana); fr. głów k. udowej i ramieniowej (dość duże); paliczki (zakończony proces kostnienia)	15 fr. korzeni zębów stałych (dość duże, uformowane)	k. dobrze urzeźbione, masywne; na trzonach k. długich ślady popielato-czarnych „języków ognia”
25	obiekty 14, 15 (materiał przemieszany)	71,9	silny	<i>adultus</i>	♀	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, delikatne); fr. kręgów i miednicy; trzony k. długich (gracylne, nieduże); paliczki (małe; zakończony proces kostnienia)	1 fr. korzenia zęba stałego (uformowany)	wszystkie k. gracylne, słabo urzeźbione; należą do kobiety (?) z obiektu 14
26	obiekt 16	306,8	średni	<i>adultus-maturus</i>	-	-	fr. kręgów (zakończony proces kostnienia); k. udowa z silnie zaznaczoną kresą chropawą; k. piszczelowa z ostrą krawędzią przednią (silne urzeźbienie; grube ściany kanałów jam szpikowych)	1 fr. korzenia zęba stałego (mały, uformowany)	materiał mało diagnostyczny
26	obiekt 16	306,8	średni	niedorosły	-	-	1. fr. części skalistej k. skroniowej (mała, gracylna); 2 fr. paliczek (małe; niezosyfikowane)	-	k. mało diagnostyczne (gracylne, małe)
27	obiekt 20	1,9	silny	późny <i>ferus</i>	-	-	1 k. ze sklepienia czaszki (cienka); piramida skalista prawej k. skroniowej (b. mała, delikatna); trzony k. długich (b. małe, gracylne)	-	k. gracylne, małe
28	obiekt 21	4,3	średni	niedorosły	-	-	trzony k. długich (delikatne, małe)	2 fr. korzeni zębów stałych (gracylne)	materiał mało diagnostyczny
29	warstwa orna nad obiektem 21	0,6	silny	niedorosły (?)	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); trzony k. długich (małe)	-	k. niezbyt diagnostyczne, najprawdopodobniej z obiektu 21

Lp.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalania	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
30	obiekt 24	0,8	średni	młodrosły (infans I?)	-	-	trzon k. ramiennej (b. mały; niezosyfikowany)	-	k. mało diagnostyczne, zdekompletowane
31	obiekt 27	5,8	słaby	młodrosły (infans I?)	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; szwy obustronnie otwarte); trzony k. długich (małe, delikatne)	-	materiał mało diagnostyczny
32	obiekt 29	12,6	słaby	infans II- -iuvenis	-	-	trzony k. długich (niezbyt masywne, w tym udowa z delikatną kresą chropawą; cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	1 fr. korzenia zęba stałego (gracylny)	k. mało diagnostyczne
33	obiekt 31	7	średni	infans I	-	-	trzony k. długich (gracylne, cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	korzeń zęba mlecznego (mały)	k. przemieszane, niezbyt diagnostyczne
34	obiekt 34	1655	średni	iuvenis / adultus	♀	160-164 (wysoki)	k. ze sklepienia czaszki (dość cienkie, gracylne; szwy otwarte); 2 części skaliste k. skroniowych (niezbyt duże); 1 fr. wyrostka zębodolowego lewej k. szczęki z odcinka I-C z połową otworu gruszkowatego (delikatny brzeg; <i>apt-apt</i> ≈ 23 mm); fr. trzonu żuchwy z okolicy kolca bródkowego i zębów trzonowych (zębodoły nieduże); wyrostek kłykciowy żuchwy prawy (średn. ok. 16 mm); fr. żeber I i II (małe); lewa rzepka (zosyfikowana); fr. głów k. udowej i ramiennej (istota gąbczasta zwarta; część nie w pełni zosyfikowana); 1 fr. szyjki i części głowy k. udowej (proces kostnienia zakończony; wyraźna kresa nasadowa; średn. głowy ok. 42 mm); 1 fr. nasady dystalnej k. ramiennej prawej (szer. bloczka 23 mm); 1 fr. głowy k. promieniowej (średn. ok. 18 mm); paliczek dalszy ręki (zakończony proces kostnienia nasady dystalnej)	8 korzeni zębów stałych (delikatne, małe, w pełni uformowane)	k. słabo urzeźbione, gracylne
35	obiekt 37	28,3	średni	adultus	♂	-	k. ze sklepienia czaszki (grub, średnia, dobrze urzeźbione; szwy otwarte); piramida skalista prawej k. skroniowej (dość duża); 1 fr. panewki stawowej miednicy (średn. dość duża); trzony i nasady k. długich (masywne, duże); k. śródręcza i śródstopia; fr. paliczków (w tym dalszy stopy - dość duży; zakończony proces kostnienia)	-	wszystkie k. masywne, dość duże
36	obiekt 39	5,4	silny	infans II- -iuvenis	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); fr. kręgow; trzony k. długich (delikatne, dość małe; cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	2 korzenie zębów stałych; 1 korzeń zęba mlecznego (?)	k. słabo urzeźbione, małe
37	obiekt 41	5	silny	fetus / infans I	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); 2 piramidy skaliste obu k. skroniowych (małe, gracylne); trzony k. długich (małe, nieskostniale)	-	k. małe, gracylne
38	obiekt 46 (jama grobowa)	67,2	silny	młodrosły (infans II?)	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); 2 piramidy skaliste obu k. skroniowych (małe, gracylne); trzony k. długich (małe, nieskostniale)	4 korzenie zębów stałych (małe)	k. małe, gracylne
39	obiekt 46 (popielnica)	1562,7	średni	wczesny maturus (35-45)	♂	-	k. ze sklepienia czaszki (dość grube, masywne; częściowa obliteracja szwów, min. całkowicie zrosnięta <i>pars obelica suturae sagittalis</i>); 1 fr. górnej krawędzi oczodołu (dość ostra, masywna); 1 fr. k. czolowej z okolicy nadczodołowej (łuki brwiowe silne, wypukłe; okolica <i>glabelli</i> wydłużona; punkt <i>nasion</i> głęboko osadzony); 1 fr. prawej k. skroniowej z wyrostkiem sukowatym (duży, wystający); 2 części skaliste k. skroniowych (duże, masywne); 2 wyrostki kłykciowe żuchwy (średn. s. ok. 17 mm); 1 fr. kręgu obrotowego z zębem (grub. ok. 10 mm); wydrążenie stawowe łopatkki (wys. ok. 32 mm); 1 fr. lewej rzepekki (masywna, duża); trzon k. udowej (kresa chropawa silnie wyrażona); fr. nasad k. długich (w pełni zakończony proces kostnienia)	-	k. masywne i dobrze urzeźbione z wyraźnymi zaznaczonymi cechami piciowymi; trzony kręgów lędźwiowych ze zmianami osteofitycznymi; ślady brzoźnych i zielonkawych przebarwień na k. płaskich sklepienia czaszki i w okolicy wyrostków kłykciowych żuchwy

L.p.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalania	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
40	obiekt 47	8,5	średni	<i>fetus / infans I</i>	-	-	k. ze sklepienia czaszki (bardzo cienkie, gracylne); 2 części skaliste k. skroniowych (b. małe, delikatne); fr. trzonów żeber i k. długich (niezakończony proces kostnienia)	-	zielonkawe przebarwienia na k. płaskich czaszki
41	skupisko A	709	średni	<i>iuvenis</i> (ok. 15-18)	♀?	-	k. ze sklepienia czaszki (gracylne, słabo urzeźbione; szwy otwarte o drobnym ząbkowaniu); część skalista lewej k. skroniowej (delikatna, nieduża); prawy wyrostek kłykciowy żuchwy (średn. ok. 12 mm); 1 fr. zęba kręgu obrotowego (grub. 8 mm); 1 fr. spojenia łonowego (pow. bez zmian, faza I wg T. W. Todda 1921); rzepka prawa (mała, słabo urzeźbiona); 2 fr. głów k. udowych (niekostniała chrząstka nasadowa, trzon niezrośnięty z nasadą); fr. nasad dystalnych k. udowych i proksymalnych k. piszczelowych (niezakończony proces kostnienia)	korona przedtrzonowca P ₁ (brak starcia pow. żującej); 17 korzeni zębów stałych M, P, C, I (nie w pełni uformowane)	gracylnosc k. wskazuje na płeć żeńską, pomimo młodego wieku osobnika
42	obiekt 48	1048	średni	<i>maturus / senilis</i>	♀	> 165 (b. wysoki)	k. ze sklepienia czaszki (gracylne; silne ząbkowanie szwów); fr. żeber (trzony, koniec mostkowy); 2 fr. obojczyków; fr. paliczek dalszych	21 korzeni zębów stałych (w pełni uformowane)	k. należą do dziecka, ale nieco starszego od zidentyfikowanego w obiekcie 47
43	obiekt 56	0,1	silny	niedorosły	-	-	k. ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne; częściowa obliteracja szwów; potylicka słabo urzeźbiona, miernie wystająca); prawy wyrostek jarzmowy k. czolowej z częścią krawędzi oczodołu (ostra, gracylna); 1 fr. górnej krawędzi oczodołu (ostra, gracylna); części łuskowe obu k. skroniowych z wyrostkami sutkowatymi (dość duże, ale stosunkowo delikatne); 1 fr. wyrostka jarzmowego lewej k. skroniowej (tłuk delikatny); lewa k. jarzmowa (szer. wyrostka czolowego 9 mm; krawędź oczodołu ostra, gracylna); 1 fr. lewej gałęzi żuchwy z uszkoznym wyrostkiem kłykciowym (nieduży, delikatny); żab kręgu obrotowego (grub. 11 mm; gracylny, w pełni uformowany); 1 fr. spojenia łonowego (pow. silnie zerodowana, faza X wg T. W. Todda 1921); głowa k. promieniowej (średn. ok. 22 mm; pow. silnie zerodowana, zniekształcona); fr. głów k. ramiennych i udowych (średn. nieduże; w pełni zakończony proces osyfikacji)	-	morfologia k. i zakres procesów inwolucyjnych wskazują na dość zaawansowany wiek osobnika, na trzonach kręgów zmiany starcze o charakterze zniekształcająco-zwyrodnieniowym; ślady zielonkawych przebarwień na kręgach i niektórych trzonach k. długich
44	obiekt 62 (popielnica)	1852,2	silny	<i>adultus / maturus</i>	♂	171-175 (wysoki)	5 fr. trzonów k. długich (gracylne, średn małe); 1 fr. okostnej (cienka, delikatna)	19 korzeni zębów stałych (masywne, w pełni uformowane); 2 fr. korony zęba stałego, trzonowego (starcie pow. żującej dość słabe, F wg C. O. Lovejoy'a 1985)	k. mało diagnostyczne, zdekompletowane
45	obiekt 62 (jama grobowa)	95,1	silny	dorosły	♂?	-	k. ze sklepienia czaszki (masywne; częściowa obliteracja szwów), w tym łuska potyliczna (wystająca, silnie urzeźbiona); lewy wyrostek jarzmowy k. czolowej z częścią górnej krawędzi oczodołu (zaokrąglona, dość masywna, kresa skroniowa silna); 2 wyrostki jarzmowe k. skroniowych (dość masywne); 1 fr. prawego wyrostka sutkowatego (duży, silnie wystający); część skalista lewej k. skroniowej (duża, masywna); wyrostek kłykciowy żuchwy lewy (średn. ok. 18 mm); 1 fr. trzonu żuchwy z okolicy lewego M ₂ i M ₃ (zębodoły otwarte); 1 fr. kręgu obrotowego z zębem (grub. ok. 10 mm); panewka stawu biodrowego (średn. ok. 50 mm); 1 fr. spojenia łonowego (stopień erozji pow. spojenia dość znaczny, faza V-VI wg T. W. Todda 1921); wydrażenie stawowe łopatki (szer. ok. 50 mm); 1 fr. lewej rzepki (duża); trzon k. udowej (kresa chropawa silnie wyrażona) i piszczelowej (ostra krawędź przednia); fr. głów k. ramiennych i udowych (w pełni zakończony proces kostnienia; istota gębczasta dość zwarta); krętarz mniejszy kości udowej (masywny, duży); głowa k. promieniowej (średn. ok. 22 mm)	7 korzeni zębów trzonowych (duże, w pełni uformowane); 2 fr. koron zębów stałych	stopień przepalania, barwa k. i wielkość zębów wskazują, że szczątki należą do mężczyzny z popielnicy z obiektu 62

Lp.	Obiekt/wykop	Masa (g)	Stopień przepalania	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
46	obiekt 66	690,7	średni	wczesny <i>maturus</i> ♀	-	-	luska k. potylicznej (delikatna, słabo urzeźbiona); fr. k. ciemieniowych (zobliterowana <i>pars obelica sutura sagittalis</i>); 1 fr. górnej krawędzi oczodołu (ostra, gracylna); część skalista prawej k. skroniowej (smukła, nieduża); wyrostek czolowy lewej k. jarzmowej (gracylny, z guzkiem brzożnym; szer. 10 mm); ząb kręgu obrotowego (grub. ok. 9 mm); fr. głów k. ramieniowych i udowych (zwarta istota gąbczasta, zakończony proces kostnienia)	3 korzenie zębów stałych C, M	k. szkieletu delikatne i słabo urzeźbione
47	obiekt 84	1390	silny	wczesny <i>adultus</i> ♂	171-175 (wysoki)	-	luska k. potylicznej (silnie urzeźbiona z wyraźną kresą karkową); fr. k. ciemieniowych ze szwem strzałkowym (początek obliteracji <i>pars obelica suturae sagittalis</i>); 2 części skaliste k. skroniowych (dość duże, zwłaszcza otwory słuchowe wewn.); 1 fr. wyrostka jarzmowego prawej k. czolowej z niewielkim odcinkiem górnej krawędzi oczodołu (ostra, gracylna); 2 wyrostki kłykciowe żuchwy (średn. d. ok. 19 mm); wyrostek dziobisty prawy (duży); 1 fr. lewej rzepki (masywna, duża); głowa k. promieniowej (średn. ok. 21 mm); fr. głów k. ramieniowych i udowych (istota gąbczasta zwarta, zakończony proces kostnienia; średn. głowy <i>femura</i> > 45 mm); k. śródstopia i śródczęca (zakończony proces osyfikacji)	11 korzeni zębów stałych I, C, P, M (w pełni uformowane)	k. duże, masywne, dobrze urzeźbione, z wyraźnie zaznaczonymi cechami płciowymi; nieznaczne spłaszczenie trzonów kręgów; ślady brązowych przebarwień na k. długich
48	wykop 1 (warstwa orna)	10,8	średni	-	-	-	-	-	materiał przemieszany, mało diagnostyczny
49	wykop 2 (warstwa orna/zółty piasek)	5,2	średni	dorośli	-	-	głowa k. ramieniowej (istota gąbczasta zwarta; średn. dość duża); trzon k. długiej (duży)	-	k. niezbyt diagnostyczne
50	wykop 11 (warstwa orna)	8,6	silny	dorośli niedorośli	- -	- -	k. ze sklepienia czaszki (gracylne, cienkie oraz masywne, grube); trzony k. długich (duże)	-	materiał zdekompaktowany, przemieszany (wyraźne różnice w morfologii szczątków)
51	wykop 11 (zółty piasek)	2,4	silny	dorośli (dorośli?)	-	-	1 fr. k. ze sklepienia czaszki; trzony k. długich	-	materiał przemieszany, mało diagnostyczny
52	wykop 13 (warstwa orna)	2,8	silny	niedorośli (?)	-	-	1 fr. k. ze sklepienia czaszki (gracylna); trzony k. długich (małe)	-	k. mało diagnostyczne
53	wykop 16 (nad jamą osadniczą 32)	0,8	średni	-	-	-	-	-	k. mało diagnostyczne
54	wykop 17 (warstwa orna)	16	silny	<i>maturus</i> ♂?	-	-	k. ze sklepienia czaszki (dość masywne, grube; częściowa obliteracja <i>sutura sagittalis</i>), w tym lуска potyliczna (dobrze urzeźbiona, kresa karkowa i guzowatość potyliczna zewn. silnie zaznaczone); 1 fr. trzonu k. długiej (gruba ściana kanału jamy szpikowej)	-	k. mało diagnostyczne
55	wykop 17 (zółty piasek)	0,1	silny	niedorośli (?)	-	-	1 fr. k. ze sklepienia czaszki (b. cienka, gracylna)	-	k. mało diagnostyczne
56	wykop 19 (warstwa orna)	2,4	średni	-	-	-	-	-	k. mało diagnostyczne
57	wykop 27 (warstwa orna)	3,5	średni	-	-	-	1 fr. łuku jarzmowego; trzony k. długich	-	k. mało diagnostyczne
58	wykop 30 (warstwa orna)	1,7	średni	-	-	-	-	-	k. mało diagnostyczne

Lp.	Obiekty/wykop	Masa (g)	Stopień przepalenia	Wiek (r. życia)	Płeć	Wzrost (cm)	Wybrane kości diagnostyczne	Zęby	Uwagi
59	wykop 31 (warstwa orna)	0,9	średni	-	-	-	-	-	1 fr. kości mało diagnostycznej
60	wykop 38 (żółty piasek)	4,9	silny	dorośli	-	-	trzony k. długich, w tym większe fr. k. ramiennej	-	materiał niezbyt diagnostyczny; zdekompletowany
61	wykop 39 (żółty piasek)	1,5	silny	wczesny <i>infans I</i>	-	-	część skalista prawej k. skroniowej (nie Wielka, gracylina)	-	materiał zdekompletowany
62	wykop 46 (warstwa orna)	1,7	średni	-	-	-	-	-	materiał przemieszany; mało diagnostyczny
63	wykop 46 (skupisko kości)	42,9	średni	<i>maturus-senilis</i>	-	-	fr. trzonów żeber; fr. k. miednicy; trzony k. długich (m.in. <i>femur, humerus</i> ; dość masywne); fr. istoty gąbczastej z wnętrza kości (wyraźnie rozrzedzona)	-	materiał zdekompletowany o podobnej barwie i morfologii; może pochodzić z jednego osobnika
64	wykop 51 (warstwa orna)	40,8	zróżnicowana	dorośli	-	-	k. ze sklepienia czaszki, trzony k. długich (m.in. piszczelowa o ostrej krawędzi przedniej)	-	materiał przemieszany; mało diagnostyczny
65	wykop 53 (warstwa orna)	3,2	silny	dorośli (dorośli?)	-	-	2 fr. k. ze sklepienia czaszki (na jednym otwartym szew strzałkowy)	-	materiał przemieszany; mało diagnostyczny

czące tej części szczątków. Identyfikacja osobnicza była tu możliwa tylko w wypadkach jednolitości materiału pod względem morfologii, barwy lub/i stopnia przepalenia. Należy podkreślić, że również rezultaty analizy antropologicznej szczątków, pochodzących z około 33 w miarę pewnie oznaczonych pochówków, mogą być nie w pełni miarodajne z powodu niereprezentacyjności rozpatrywanej próby. Analiza struktury wieku i płci badanej grupy ludzkiej pozwoliła na wyciągnięcie pewnych wniosków, odnoszących się do tego wycinka populacji.

W badanej próbie była taka sama liczba osobników niedorostłych i dorosłych, o ile do tej drugiej kategorii zaliczymy cztery młode kobiety zmarłe w wieku *iuvēnis*, będące już w wieku reprodukcyjnym. Znaczącą liczbę zgonów (14 osobników) stwierdzono wśród dzieci we wczesnych fazach ontogenezy (*fetus-infans I*). Wysoka śmiertelność dzieci, także w grupie dzieci starszych (pięciu osobników *infans II, infans II-iuvēnis*), ma przyczyny zarówno biologiczne, jak i zwyczajowe. Związane są one przede wszystkim z wysoką wrażliwością młodego organizmu na czynniki środowiska zewnętrznego (brak własnych ciał odpornościowych), jak też z niedostatecznym stanem ówczesnej higieny życia (por. M. Pyżuk 2004, s. 41). Dane dotyczące tych grup wiekowych są najprawdopodobniej zaniżone, gdyż z powodu zniszczenia wielu grobów, a w konsekwencji zdekompletowania materiału kostnego, nie udało się dokładnie oznaczyć wieku dla sporej liczby osobników niedorostłych (Tab. 1, poz. 4, 9, 11, 14, 17, 26, 28, 21, 43).

Liczną grupę zmarłych (16 osobników, w tym spory odsetek kobiet) stanowiły młode osoby dorosłe (*iuvēnis, iuvēnis/adultus, adultus; adultus/maturus*), których zgony mogły nastąpić z omówionych wcześniej przyczyn. Dużą śmiertelność młodych kobiet (12) powodowała niewątpliwie niska higiena powtarzających się porodów. Wiek dojrzałego i starczego (*adultus-maturus, maturus, maturus/senilis*) w badanej grupie dożyło jedynie 7 osób, co potwierdza powszechnie uznawaną opinię, iż czas trwania życia ludzkiego w starożytności był znacznie krótszy niż obecnie.

Oznaczono płeć 22 osobników dorosłych lub prawie dorosłych. W ponad połowie wypadków (8♀ i 5♂) określenia te nie budziły większych wątpliwości, w pozostałych (6♀ i 3♂) uważać je należy za mniej pewne. Najliczniejszą grupę spośród oznaczonych płciowo osób stanowiły kobiety (15), co może wynikać z ich wysokiej umieralności w połogu, o czym już wspomiano. Dla osobników niedorostłych ze względu na niewykształcone cechy diagnostyczne kości (za wyjątkiem czterech młodych kobiet *iuvēnis*) oznaczenia płci nie były możliwe.

Większość zadokumentowanych grobów zawierała szczątki jednego osobnika. Niejednokrotnie stwierdzono

też pochówki podwójne (Tab. 1, poz. 1, 3, 8, 16, 23, 24, 26 i 34), w których pochowane były najczęściej starsze lub młodsze kobiety (*iuvenis-maturus*) z nowonarodzonymi (lub poronionymi) dziećmi (*fetus-infans I*). Ich zgon mógł nastąpić równocześnie w wyniku komplikacji okołoporodowych. W jednym wypadku (Tab. 1, poz. 1) z dzieckiem (*infans I*) pochowany był mężczyzna (*adultus*). Szczątki dorosłego i dziecka znajdowały się również w obiekcie 16 (Tab. 1, poz. 26), ale niestety brak jest tutaj możliwości oznaczenia płci. Ponadto odnotowano dwa pochówki męsko-żeńskie (Tab. 1, poz. 24 i 34), przy czym kategorie wiekowe pochowanych razem osób (♂, *maturus*, i ♀, *adultus*, oraz ♂, *adultus*, i ♀, *iuvenis/adultus*) zdają się wskazywać na ich bliskie relacje społeczne.

Na cmentarzysku odkryto dwa lub trzy groby zbiorowe, będące najprawdopodobniej pochówkami rodzinnymi ludności kultury pomorskiej. W zniszczonym grobie 1 zidentyfikowano szczątki czterech lub sześciu osobników (Tab. 1, poz. 1 i 2), a w dobrze zachowanym obiekcie 2 zostało pochowanych nie mniej niż jedenastu zmarłych (Tab. 1, poz. 5–21). Ponadto szczątki dwóch dorosłych osobników zidentyfikowanych w obiektach 14 i 15 (Tab. 1, poz. 24 i 25) również najprawdopodobniej pochodzą ze zniszczonego grobu zbiorowego.

Kilku pochówkom ludzkim towarzyszyły drobne domieszki kości zwierzęcych. Wystąpiły one zarówno ze szczątkami dzieci jak i dorosłych, wśród których przeważały kobiety².

Obliczono szacunkowy wzrost 12 osobników dorosłych i prawie dorosłych, tj. 4 mężczyzn (Tab. 1, poz. 1, 18, 44 i 47) i 8 kobiet (Tab. 1, poz. 2, 8, 12, 15, 16, 20, 34 i 42). Analizą nie objęto trzech młodych kobiet (*iuvenis*) z grobu 1 i obiektu 2 (Tab. 1, poz. 2, 15 i 16), których stosunkowo niska wysokość ciała (150–154 cm) może być spowodowana nie w pełni zakończonym procesem wzrastania. W badanej grupie osób można zaobserwować pewne różnice natury dymorficznej. Wzrost mężczyzn wahał się w granicach 171–175 cm, podczas gdy kobiety były średnio o 5–10 cm niższe (160–170 cm). Zarówno mężczyźni, jak i kobiety byli wysocy lub bardzo wysocy, co pośrednio może wskazywać na ich dość dobre warunki bytowe. Nie stwierdzono różnic w wysokości ciała między ludnością kultury pomorskiej, reprezentowanej przez groby zbiorowe i obiekt 6, a ludnością kultury grobów kloszowych, pochowaną w pozostałych grobach cmentarzyska.

Na kościach nie zaobserwowano zbyt wielu zmian chorobowych, co może wynikać zarówno z dobrej kondy-

cji populacji, jak też ze złego stanu zachowania i fragmentaryczności materiału. Z racji więc, iż stwierdzenie schorzeń miało poniekąd charakter przypadkowy, zaniechano przeprowadzania jakichkolwiek ocen statystycznych.

Zmiany patologiczne odnotowano u czterech kobiet i u tyłuż mężczyzn (por. tab. 1, poz. 1, 3, 8, 18, 20, 39, 42 i 47), z których większość (5 osób) była wiekowo dojrzała (*adultus/maturus*, *maturus*, *maturus/senilis*). Znaczna część schorzeń miała związek z postępującym z wiekiem procesem zwyrodnieniowo-zniekształcającym, manifestującym się w szczególności w obrębie kręgosłupa (por. J. Gładykowska-Rzeczycka, A. Sokół 2005, s. 70), czy rzadziej paliczków (Tab. 1, poz. 3). Na ogół słabo wyrażonym zmianom degeneracyjnym i osteofitycznym kręgow (C, L i niekiedy Th) towarzyszyły zniekształcenia spowodowane nadmiernym obciążeniem kręgosłupa, objawiające się spłaszczeniem trzonów kręgow, co stwierdzono aż u sześciu osobników. Niewątpliwie wykonywali oni dość ciężką pracę fizyczną.

Analizie poddano również stopień przepalenia kości, który był ściśle związany z temperaturą kremacji zwłok. Większość kości wykazywała silny (26 osób) lub średni (18 osób) stopień przepalenia, a tylko w dwóch wypadkach (Tab. 1, poz. 31 i 32) szczątki zostały przepalone słabo. Nie stwierdzono żadnych prawidłowości pomiędzy stopniem przepalenia kości a płcią lub/i wiekiem poddawanych kremacji osobników. Można zatem przyjąć, że ze zwłokami kobiet, mężczyzn i dzieci obchodzono się w taki sam sposób. W świetle przeprowadzonej analizy wydaje się również, że ludność użytkująca cmentarzysko w Dziecinowie stosowała wobec swych bliskich pieczołowite (długie) zabiegi związane z paleniem zwłok, czego skutkiem jest na ogół dość dobry stopień przepalenia kości. Nie zaobserwowano jakichkolwiek różnic pomiędzy metodami kremacji stosowanymi przez ludność kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych.

Uzyskane wyniki analizy antropologicznej pozwoliły w bardzo ograniczonym stopniu zrekonstruować biostrukturę ludności użytkującej cmentarzysko w Dziecinowie. Możliwość odtworzenia procesów biologiczno-demograficznych znacznie zmniejsza ciałopalny obrządek pogrzebowy, a w wypadku omawianego stanowiska także przypadkowość, niekompletność i zły stan zachowania szczątków.

Dr Łukasz Maurycy Stanaszek
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52
00-241 Warszawa
stanaszek@hotmail.com

² Zob. M. Andrzejowska, *Stanowisko...*, tab. 1.

LITERATURA

- Acsádi, G., Nemeskéri, J.
1970 *History of Human Life Span and Mortality*, Budapest.
- Buikstra, J. E., Ubelaker, D. H.
1994 *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains. Proceedings of a Seminar at The Field Museum of Natural History*, Arkansas Archeological Survey, Research Series 44, Fayetteville (Ark.).
- Dzierżykray-Rogalski, T.
1960 *Szczałki kostne z grobów ciałopalnych jako przedmiot badań antropologicznych*, „Człowiek w czasie i przestrzeni” 3/1 (9), s. 49–51.
1968 *Uwagi metodologiczne o badaniu szczątków kostnych z grobów ciałopalnych*, [w:] K. Jażdżewski (red.), *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 627–635.
- Gładkowska-Rzeczycka, J.
1972 *Historia, rozwój i wyniki badań materiałów kostnych z cmentarzysk ciałopalnych ze szczególnym uwzględnieniem Polski*, PomAnt IV, s. 21–67.
1974 *O metodach stosowanych w badaniach materiałów kostnych z ciałopalnych cmentarzysk*, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, s. 85–92.
- Gładkowska-Rzeczycka, J., Sokół, A.
2005 *Wstępne wyniki paleopatologicznych badań szkieletów ze stanowiska 5 – Hali Targowej w Gdańsku*, [w:] H. Panner, M. Fudziński (red.), *XIV Sesja Pomorzoznawcza, vol. 1: Od epoki kamienia do okresu rzymskiego*, Gdańsk, s. 67–80.
- Lovejoy, C. O.
1985 *Dental wear in the Libben population: Its functional pattern and role in the determination of adult skeletal age at death*, „American Journal of Physical Anthropology” 68, s. 47–56.
- Malinowski, A.
1974 *Historia i perspektywy antropologicznych badań grobów ciałopalnych*, [w:] H. Giżyńska (red.) *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, s. 7–15.
- Piontek, J.
1996 *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*, Poznań.
- Pyżuk, M.
2004 *Antropologiczna interpretacja szczątków kostnych populacji kultur przeworskiej i wielbarskiej z Kołozębia, pow. Płońsk*, APolski XLIX/1–2, s. 33–48.
- Stanaszek, Ł. M.
2005 *Aneks: Analiza antropologiczna materiału kostnego z Dąbka, pow. mławski, stan. 29, WA LVII (2004–2005)*, s. 235–239.
- Strzałko, J., Henneberg, M.
1975 *Określanie płci na podstawie morfologii szkieletu*, „Przegląd Antropologiczny” 41/1, s. 105–126.
- Strzałko, J., Piontek, J., Malinowski, A.
1972 *Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych*, „Przegląd Antropologiczny” 38/2, s. 277–287.
1973 *Teoretyczno-metodyczne podstawy badań kości z grobów ciałopalnych*, „Materiały i Prace Antropologiczne” 85, s. 79–201.
1974 *Możliwości identyfikacji szczątków ludzkich z grobów ciałopalnych w świetle wyników badań eksperymentalnych*, [w:] H. Giżyńska (red.) *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, s. 31–42.
- Szydłowski, J.
1974 *Z badań kremacji w pradziejach*, [w:] H. Giżyńska (red.) *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, s. 71–76.
- Todd, T. W.
1921 *Age changes in the pubic bone*, „American Journal of Physical Anthropology” 4, s. 1–70.
- Trotter, M., Gleser, G. C.
1952 *Estimation of stature from long bones of American Whites and Negroes*, „American Journal of Physical Anthropology” 10, s. 463–514.
- Ubelaker, D. H.
1978 *Human skeletal remains. Excavation, analysis, interpretation*, Chicago.

SUMMARY

The analysed human bone sample originates from a Late Bronze and Early Iron Age cremation cemetery at Dziecinów, distr. Otwock (Central Poland). Sex attribution and/or age assessment was made for at least 64 individuals identified, of whom some 46 or so derived from burials (Table 1).

Demographic data obtained from the assemblage is limited owing to the nature of the cremation rite itself and the incompleteness and the poor condition of the remains.

Analysis of sex structure revealed the presence of an even number of juvenile and adult individuals (if we include in the latter group four young women of *iuvenis* age of childbearing age). In case of most of the immature individuals sex was not determined; the group of adult individuals included more females (15) than males.

The largest group (16) was that of young individuals (*iuvenis*, *iuvenis/adultus*, *adultus*, *adultus/maturus*), the majority of them females (12). This may be the effect of high female mortality due to causes such as poor hygiene and frequent childbirth. An equally large group (14) were infants in their early stages of development (*fetus-infans I*), whereas burials of five more older children (*infans*

II, *infans II-iuvenis*) visibly confirm the generally high mortality of this segment.

Traits of sexual dimorphism observed in the analysed sample include differences in height – which for males ranged from 171 to 175 cm, with females on average smaller in stature by 5–10 cm (160–170 cm). Both the men and the women had been tall or very tall; possibly this may be an indirect indication of relatively good living conditions.

Not too many pathological lesions were observed; this could equally well be the effect of the overall good health of the population or of the poor preservation and fragmentary condition of the remains. A considerable segment of pathological lesions was associated with degenerative processes related to aging, manifested particularly within the spinal column.

Most bones exhibited a high (remains of 26 individuals) or moderate (remains of 18 individuals) level of oxidation, with a low level of oxidation in two cases only. No relationship was determined between the level of oxidation of the bone and sex and/or age of the cremated individuals.

łum. A. Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr ...”, Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskaâ Archeologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2008. Wydanie I. Nakład 500 egz.
Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny POLIMER, ul. Mieszka I 24, 75-132 Koszalin